

Nr 63.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående viss omläggning av systemet för de värnpliktigas rullföreläring och redovisning m. m.; given Stockholms slott den 16 februari 1940.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreläslå riksdagen att bifalla det föreläslag, om vars avlätande till riksdagen förelädragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 16 februari 1940.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld:

Chefen för armén har i skrivelse den 5 januari 1940 inkommit med föreläslag rörande en omläggning av det nuvarande systemet för de värnpliktigas rullföreläring och redovisning m. m., syftande till en centralisering av ifrågavarande verksamhet medelst utnyttjande av moderna maskinella bokföringsanordningar. Till utvecklande härav har chefen för armén i sin skrivelse anført följande:

Vid en av mig företagen omprövning av nu gällande system för de värnpliktigas rullföreläggning och redovisning samt inkallelse till tjänstgöring har såsom särskilt angeläget framgått behovet av att göra inkallelseförfarandet vid utomordentliga förhållanden mer smidigt än vad nu är fallet. Detta kan endast ske om de värnpliktiga — i likhet med vad som hittills skett med vissa befälskategorier — redan i fredstid krigsplaceras i enlighet med erhållen utbildning. Härigenom möjliggöres på ett helt annat sätt än för närvarande att inkalla värnpliktiga för snabbt organiserande av önskvärda förband, för avlösning o. s. v. Inkallelsen förutsättes därvid huvudsakligen ske med personliga order genom postverket, vilket i tider av politisk spänning vore ägnat att förbygga eller minska den irritation inåt och utåt, som kungörelseförfarandet lätt medför.

De för vinnande av detta mål erforderliga åtgärderna medföra emellertid krav på en avsevärt ökad arbetsprestation vid såväl fredsförbandens expeditioner (mobiliseringsavdelningar) som vid inskrivnings- och rullföringsmyndigheterna. Detta kräver i sin tur att arbetskraften förstärkes, varvid den personella arbetskraften delvis synes kunna ersättas med maskinell arbetskraft (bokföringsmaskiner). Med hänsyn såväl till de moderna bokföringsmaskinernas stora kapacitet som till de dryga kostnader, som deras ianspråktagande medför, är emellertid en centralisering naturlig och nödvändig. Genom utnyttjande av en centraliserad maskinell bokföringsanläggning torde det ovan berörda ökade arbetet kunna presteras utan förstärkning av arbetskraften vid truppförband, inskrivnings- och rullföringsmyndigheter.

För att närmare utreda sistnämnda spörsmål har jag verkställt vissa förberedande prov med moderna bokföringsmaskiner (»hålkortsmaskiner» för behandling av större kortsystem) av den typ, som användas vid ett flertal verk och större affärsföretag såväl inom som utom riket.

Sådana maskiner förekomma i vårt land enligt två system, nämligen ett, som arbetar med elektrisk arbetsmetod, av det amerikanska märket Hollerith samt ett med mekanisk arbetsmetod av det engelska märket Powers. Systemet Hollerith anses allmänt vara det ledande och är såväl inom riket som på världsmarknaden det avgjort mest anlitade. På grund härav och då representanter för detta system tidigt kunde framlägga ett genomtänkt och praktiskt användbart arbetsunderlag för den fortsatta utredningen, har denna närmast inriktats på användning av maskiner av typ Hollerith.

På en anmodan, som i ett sent stadium av utredningen gjorts av representanter för bokföringsmaskiner av typen Powers, har även denna typ studerats. Det har därvid icke framgått, att maskiner av typ Powers äro typ Hollerith underlägsna, när det gäller de krav, som måste ställas på maskinerna enligt den hittills gjorda planläggningen. Vissa erforderliga maskiner av typ Powers finnas dock för närvarande icke i Sverige, varför erfarenhet saknas om dessas kapacitet och tillförlitlighet.

Enligt samstämmigt uttalande från representanter för verk och affärsföretag med praktisk erfarenhet av de två berörda maskintyperna skulle Hollerith-maskinerna kunna anses medgiva större smidighet och anpassningsförmåga inför nya uppkommande krav och framtida omläggningar av ett uppgjort system. Denna egenskap måste anses vara av stort värde i föreliggande fall. Av betydelse för typvalet är även det förhållandet, att ett stort antal fullständiga anläggningar av typen Hollerith finnes inom riket medan det endast finnes en Powersanläggning med alfabetisk skrift, d. v. s. den typ, som för avsett ändamål är lämpligast. Det här anförda måste tillskrivas en stor betydelse ur *beredskapssynpunkt*. Ur samma synpunkt är dessutom av betydelse att tillgången på utbildad personal för handhavande av maskiner av typ

Hollerith är avsevärt större än motsvarande tillgång för handhavande av typ Powers.

Med åberopande av den snabba utvecklingen på området och gällande affärsprinciper anför representanter för hålkortsmaskinerna, att anläggningar icke säljas utan endast uthyras. Under vissa villkor skulle dock en anläggning av typ Powers kunna försäljas.

Av de infortrade kostnadsförslagen, vilka bifogas, kan en jämförelse av priset endast äga rum beträffande själva maskinhyran. Hollerithanläggningen betingar en årshyra av i runt tal 65,000 kronor, vari inräknats reserv. Motsvarande kostnad för Powersanläggningen är 44,415 kronor. Det bör dock framhållas, att kostnadsberäkningarna för Hollerithmaskinerna synas vara gjorda med större noggrannhet och stå i bättre överensstämmelse med de krav, som komma att göra sig gällande på den ifrågasatta anläggningen. Det är därför knappast att antaga, att de för uppläggning av ett hålkortsregister erforderliga omkostnaderna, som medtagits i kalkyler för typ Hollerith, skola ställa sig nämnvärt billigare för en annan apparattyp. Skillnaden synes i varje fall icke vara så stor att de ekonomiska fördelarna motivera ett avstående från de fördelar ur bland annat beredskapssynpunkt, som förut anförts. På grund härav är det min uppfattning att typen Hollerith bäst lämpar sig för det avsedda ändamålet.

Det är min avsikt, att om medel ställas till förfogande för anskaffande av en fullständig anläggning av typ Hollerith, föreslå upprättande av en redovisningscentral i anslutning till arméstaben, där ett hålkortsregister över rikets värnpliktsbestånd skulle uppläggas och bearbetas. Genom redovisningscentralens försorg skulle truppförband m. m. kunna tillhandahållas årliga förteckningar över de värnpliktiga, som stå till förfogande vid mobilisering. Härigenom möjliggöres en noggrann planläggning i fredstid av förbandens sammansättning. Utskrift av inkallelseorder m. m. avses skola ske vid centralen. Från rullföringsexpeditionerna synes huvuddelen av statistikarbetet kunna avlastas.

Det är givetvis icke möjligt att med en dylik central och med där befintliga maskiner ersätta rullföringsexpeditionernas arbete. Verksamheten måste i stället bygga på de uppgifter, som erhållas från inskrivnings- och rullföringsmyndigheter samt truppförband. Genom centralens verksamhet synes emellertid rullföringsexpeditionernas arbete åtminstone i någon mån kunna underlättas till förmån för andra och delvis nya uppgifter (upplysningstjänst m. m.).

Hålkortsanläggningen synes i viss utsträckning kunna få betydelse och användning även för andra än här angivna ändamål.

Därest medel omedelbart ställas till förfogande för en hålkortsanläggning, synes ännu möjligt att ernå det inledningsvis anförda smidigare inkallelseförfarandet från och med ingången av år 1941.

Chefens för armén skrivelse utmynnar i en hemställan, att medel måtte ställas till förfogande för bestridande av den för kalenderåret 1940 beräknade kostnaden för en hålkortsanläggning av typ Hollerith. Därest denna framställning bifölles, vore det chefens för armén avsikt att sedermera föreslå de åtgärder och bestämmelser, som kunde erfordras för anläggningens utnyttjande i det angivna syftet.

Till chefens för armén skrivelse hava fogats vissa *kostnadskalkyler* avseende ett hålkortssystem för ifrågavarande ändamål av typ Hollerith. Dessa kostnadskalkyler upptaga för kalenderåret 1940 följande utgiftsposter:

	Kronor
Anskaffning av hålkort	15,600
Maskinkostnader under uppläggnigen	21,000
D:o efter uppläggnigen	26,000
Tull och frakt	25,000
Arbetslöner under uppläggnigen	67,600
D:o efter uppläggnigen	17,900
Anskaffning av kortskåp m. m.	27,500
Blanketter	10,000
Summa kronor	210,600

Från och med ingången av år 1941 hava årskostnaderna för en anläggning av typ Hollerith enligt de nämnda kalkylerna beräknats enligt följande uppställning:

	Kronor
Hålkort	2,000
Maskinkostnader	65,000
Arbetslöner	37,200
Blanketter	10,000
Summa kronor	114,200

I fråga om kostnaderna för en anläggning av typ Powers har till chefens för armén skrivelse fogats en från L. M. Ericssons försäljningsaktiebolag den 19 december 1939 avlåten skrivelse, däri bolaget offererat förhyrning av en Powers-anläggning av angiven omfattning till ett pris av 10,575 \$ per år, var till komme engångskostnader för tull, frakt och försäkring. I anslutning därtill har bolaget, om det av budgettekniska skäl skulle möta hinder att förhyra anläggningen i fråga, förklarat sig berett att sälja densamma.

Arméförvaltningens civila departement har den 9 januari 1940 avgivit infortrat yttrande över chefens för armén nyssberörda skrivelse. Civila departementet har därvid anfört följande:

Även om det skulle anses åligga arméförvaltningens civila departement att ingå på ett närmare bedömande ur saklig synpunkt av den föreslagna omläggningen av de värnpliktigas redovisning, har ärendets brådskande natur icke medgivit den ingående prövning, som för ett dylikt bedömande skulle krävas. Departementet vill emellertid framhålla, att om det föreslagna centralregistret skall kunna fylla sin uppgift, det måste städse vara fullt à jour med inträffade förändringar, inskrivning av värnpliktiga, flyttningar, överföringar mellan värnpliktsklasser, emigration, dödsfall o. s. v., alltså allt vad rullföringen registrerar. Då dessa uppgifter måste tillhandahållas centralregistret från bland andra rullföringsexpeditionerna, förefaller det som om dessa expeditioner skulle få sin arbetsbörda i viss mån ökad genom den föreslagna anordningen. Någon minskning av kostnaderna för det nuvarande rullföringsväsendet lär i varje fall icke vara att påräkna.

Vad kostnadsfrågan i övrigt beträffar påverkas givetvis bedömandet därav av frågan om den föreslagna anordningen är avsedd att bli av permanent natur eller allenast en försöksanläggning. I förra fallet synes det ur kostnads-synpunkt fördelaktigt, om maskinerna kunde inköpas i stället för att årligen förhyras.

De vid bifall till framställningen uppkommande kostnaderna synas böra bestridas, i den mån de äro av engångsnatur av det å förskottsstaten för försvarsväsendet m. m. uppförda förskottsanslaget till försvarsväsendet i allmänhet: engångsutgifter (Ga) samt beträffande löpande utgifter av det å samma stat för lantförsvaret uppförda förskottsanslaget Da. För framtiden torde motsvarande kostnader böra ingå i respektive riksstatsanslag.

Sedermära har L. M. Ericssons försäljningsaktiebolag inkommit med viss ytterligare utredning angående ett hålkortssystem av typ Powers. Bolaget har därvid i skrivelse den 12 januari 1940 anført, att anskaffningskostnaden vid försäljning av ett system av Powers-typ uppginge till cirka 260,000 kronor, vilket sålunda endast motsvarade 4 års hyror för maskiner av typ Hollerith. En uppläggning av kortregistret till maskiner av märket Powers skulle kunna begynna omkring den 1 april 1940. I skrivelse den 30 januari 1940 har bolaget meddelat, att det angivna försäljningspriset, 260,000 kronor, gällde som en fast offert från bolagets sida.

Av vad chefen för armén i ärendet anført torde framgå, att det nu rådande systemet för rullföring och redovisning av de värnpliktiga icke kan anses tillfredsställa de höga anspråk på smidighet och elasticitet som betingas av den numera långt drivna specialiseringen i fråga om de värnpliktigas uppdelning på olika yrkesgrenar, utbildningskategorier m. m. Ett system som redan i själva bokföringen avspeglar varje värnpliktigs speciella utbildning, yrkeskunnighet etc. skulle otvivelaktigt lända till stor lättnad och säkerhet vid brådskande inkallelser och avlösningar m. m. Med ett sådant system skulle också det nu nödvändiga kungörelseförfarandet kunna i stor utsträckning ersättas med personliga inkallelseorder, något som ur olika synpunkter uppenbarligen vore fördelaktigt. Den utveckling på det bokföringstekniska området som under senare tid ägt rum, framför allt genom tillkomsten av maskinella bokföringssystem, har ansetts skapa förutsättningar för åstadkommande av effektivare anordningar på detta område.

För min del vill jag ansluta mig till den av chefen för armén framförda tanken att genom inrättande av ett centralt maskinellt system för rullföring och redovisning av arméns värnpliktiga åstadkomma mera praktiska och effektiva förhållanden på ifrågavarande område än som för närvarande äro rådande. Detta skulle kunna ske på det sätt, att för ändamålet anskaffades ett bokföringsaggregat av modern typ, förmedelst vilket redovisningen av samtliga värnpliktiga skulle sammanföras till en till arméstaben knuten central. De data, som behövas för att ständigt hålla detta centrala register aktuellt, skulle till registret regelbundet inlevereras från inskrivnings- och rullföringsmyndigheterna. Det måste därvid fasthållas, att rullföringsmyndigheternas nuvarande arbete icke torde kunna i någon väsentligare mån avlastas genom tillkomsten av en dylik redovisningscentral; hos dessa måste alltså primärmaterialet insamlas. Dock torde det rullföringsexpeditionerna nu åliggande statistiska arbetet kunna till avsevärd del överflyttas på centralen.

Det bör påpekas, att en anläggning av ifrågavarande slag torde kunna komma till användning även för vissa andra ändamål än redovisningen av

*Departements-
chefen.*

arméns värnpliktiga. Särskilt torde den kunna komma till användning jämväl vid redovisningen av marinens och flygvapnets värnpliktiga.

Såsom av chefens för armén skrivelse framgår finnas i marknaden flera typer av maskinella redovisningssystem, vilka skulle kunna komma i fråga för det förevarande ändamålet. Av chefen för armén hava två system omnämnts, typ Hollerith och typ Powers, av vilka chefen för armén förordat det förra. Detta anses innebära fördelar bland annat ur beredskapssynpunkt, då ett flertal andra system av samma typ redan finnas i landet. Å andra sidan har till förmån för typ Powers i ärendet framhållits, att ett sådant system skulle kunna förvärfvas med äganderätt, under det att Hollerithmaskiner endast kunna förhyras mot årlig avgift. Ekonomiskt synes Powers ställa sig något fördelaktigare än Hollerith. Eventuellt finnas i marknaden ytterligare andra maskintyper, vilka kunna tänkas vara användbara för ändamålet.

Avgörande för frågan om vilken typ av aggregat som bör väljas måste naturligen i främsta rummet vara typens kapacitet och lämplighet i övrigt för det föreliggande speciella ändamålet. I detta hänseende har jag icke varit i tillfälle att ännu bilda mig någon slutgiltig uppfattning. Undersökningar därom fortgå emellertid genom anlitande av opartisk expertis, som ställt sig till förfogande för ändamålet. Dessa undersökningar avse jämväl att närmare klarlägga frågan, huruvida en till lokala myndigheter decentraliserad maskinell utrustning av enklare slag skulle kunna medföra en godtagbar lösning inom en rimlig kostnadsram.

Innan typfrågan göres till föremål för Kungl. Maj:ts prövning, torde emellertid själva huvudspörsmålet, huruvida en övergång till ett maskinellt system för de värnpliktigas redovisning bör äga rum, med hänsyn till sin ekonomiska räckvidd böra underställas riksdagen för bedömande.

De kostnader som uppkomma genom en övergång till ett centralt redovisningssystem bliva såsom av det sagda framgår i viss mån beroende på vilket system som väljes. Om aggregatet skall förhyras, bliva engångskostnaderna förhållandevis lägre och årskostnaderna högre än om aggregatet skall från början förvärfvas med äganderätt. Även i övrigt föreligga naturligen olikheter i kostnadshänseende de särskilda typerna emellan. De exakta kostnaderna för vidtagande av den ifrågasatta åtgärden kunna därför icke nu angivas. Som en mätare må blott erinras om att typen Hollerith, vilken endast får förhyras, under år 1940 beräknats draga en sammanlagd kostnad av, inklusive engångsutgifter, cirka 210,000 kronor utom lokalhyra samt där-
efter cirka 114,000 kronor om året. Typen Powers skulle i anskaffningskostnad draga väsentligt högre belopp, medan de kommande årskostnaderna kunna beräknas bliva cirka 60,000 kronor lägre.

Täckandet av de kostnader, som sålunda skulle bliva en följd av ett genomförande av ett maskinellt redovisningssystem, synes tills vidare lämpligen böra äga rum på det sätt, att det under lantförsvaret upptagna förslagsanslaget till inskrivnings-, mönstrings- och färdkostnader m. m. må enligt Kungl. Maj:ts bestämmande anlitas för ändamålet. Detta bör i varje fall få ske under uppsättningstiden, vilken torde komma att sträcka sig över såväl

innevarande som nästa budgetår. Sedan organisationen därefter fått sin slutliga utformning, torde det måhända böra tagas under övervägande, huruvida icke den för ändamålet erforderliga personalen bör överföras till att redovisas under lantförsvarets avlöningsanslag.

Jämväl det sålunda föreslagna sättet för finansieringen av övergången till det nya redovisningssystemet torde böra underställas riksdagens prövning.

Under återopande av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels bemyndiga Kungl. Maj:t att vidtaga erforderliga åtgärder för införande snarast möjligt av maskinella anordningar för de värnpliktigas rullföring och redovisning m. m. i huvudsaklig överensstämmelse med vad i det föregående sagts,

dels ock medgiva, att därigenom uppkommande kostnader må enligt Kungl. Maj:ts bestämmande bestridas från det å fjärde huvudtiteln under lantförsvaret upptagna förslagsanslaget till inskrivnings-, mönstrings- och färdkostnader m. m.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan lämnar Hans Maj:t Konungen bifall samt förordnar, att proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Lars Wikland.
